

به نام خدا

نگاهی به عقاید کلامی مولوی و علامه حلی با توجه به مثنوی (با روش کلید واژه‌ای - مفهومی)

تألیف و گردآوری:
سیدعلی موسوی نیا

۱۴۰۰

مؤسسه آموزشی تألیفی ارشدان

سرشناسه	: موسوی‌نیا، سیدعلی، ۱۳۶۴-
عنوان و نام پدیدآور	: نگاهی به عقاید کلامی مولوی و علامه حلی با توجه به مثنوی (با روش کلید واژه‌ای - مفهومی) تألیف و گردآوری سیدعلی موسوی‌نیا.
مشخصات نشر	: تهران: موسسه آموزشی تالیفی ارشدان، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۸ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۰۸-۱۹۵۶-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۳۷ - ۱۳۸.
موضوع	: علامه حلی، حسن بن یوسف، ۶۴۸ - ۷۲۶ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ق. مثنوی -- نقد و تفسیر
موضوع	: Mowlavi, Jalaloddin Muhammad ibn Muhammad, 1207-1273 .Masnavi-- Criticism and interpretation
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۷ق - تاریخ و نقد Persian poetry-13th century-History and criticism
رده بندی کنگره	: PIR5۳۰۱
رده بندی دیویی	: ۳۱/۱۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۶۵۹۲۹۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

مؤسسه آموزشی تالیفی ارشدان

- نام کتاب: نگاهی به عقاید کلامی مولوی و علامه حلی با توجه به مثنوی (با روش کلید واژه‌ای - مفهومی)
- تألیف و گردآوری: سیدعلی موسوی‌نیا
- ناشر: آموزشی تالیفی ارشدان
- ویرایش: اول
- نوبت چاپ: اول ۱۴۰۰
- حروفچینی و صفحه آرایی: www.irantypist.com
- طراح و گرافیک: www.irantypist.com
- شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۸-۱۹۵۶-۱
- شابک الکترونیک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۸-۱۹۵۷-۸
- شمارگان: ۱۰۰۰
- مرکز خرید آنلاین: www.arshadan.com
- مرکز پخش و توزیع: www.arshadan.net
- قیمت: ۰۲۱۴۷۶۲۵۵۰۰
- قیمت: ۸۰۰۰۰ تومان

پیشگفتار ناشر:

به نام ایزد دانا که آغاز و انجام از آن اوست

هرگز دل من ز علم محروم نشد   کم ماند ز اسرار که مفهوم نشد
اکنون که به چشم عقل در می‌نگرم   معلوم شد که هیچ معلوم نشد

ای دانای بی‌همتا، ای بخشنده‌ایی که ناخواسته عطا فرمایی و هر نیازمندی را به عدالت بی‌نیاز گردانی، مگر اینکه نالایق باشد و آن عنایت را به بازگونه از دست دهد. در عرصه پیشرفت تکنولوژی در هزاره سوم، هنوز نیاز بر مطالعه کتاب در کنار استفاده از منابع کامپیوتری و اینترنت احساس می‌شود. از این بابت خوشحالیم که می‌توانیم در جهت اعتلای علم، دانش و فرهنگ کشور قدمی هر چند کوچک برداریم.

و من الله التوفیق

دکتر شمس الدین یوسفیان

مدیر مسئول انتشارات ارشدان

تقدیم به پدر، مادر و همسر مهربانم
که صمیمانه و صبورانه مرا در تالیف این کتاب یاری کردند.

فهرست مطالب

۱۱ ..... مقدمه

فصل اول: کلیات

۱۷ ..... چهار مکتب مهم فکری جهان اسلام

۱۷ ..... فلسفه

۱۹ ..... فرق کلام با فلسفه

۲۰ ..... شریعت

۲۲ ..... کلام

۲۲ ..... تعریف علم کلام

۲۲ ..... مهم‌ترین فرقه‌های کلامی

۲۲ ..... معتزله و عقاید آنها

۲۳ ..... مهم‌ترین عقاید معتزله

۲۳ ..... عدل

۲۴ ..... جبر و اختیار (خلق افعال)

۲۵ ..... اشاعره

۲۵ ..... تعریف

۲۶ ..... توحید و صفات و ذات الهی

۲۷ ..... نظریه مبهم کسب

۲۸ ..... رویت سعیده:

۲۸ ..... نفی مبدأ سببیت

۲۹ ..... حسن و قبح افعال از دیدگاه اشاعره

۲۹ ..... امامت

۳۰ ..... عقاید کلامی شیعه امامیه

۳۰ ..... توحید

۳۱ ..... نفی رویت سعیده

۳۱ ..... خلق قرآن

۳۱.....	عدل
۳۲.....	جبر و اختیار (توحید افعالی از نگاه شیعه)
۳۳.....	ادله امامیه بر اختیاری و جبری نبودن مطلق فعل انسان
۳۴.....	نبوت
۳۴.....	امامت
۳۵.....	معاد
۳۶.....	عرفان

۳۹ فصل دوم: علامه حلی و مولوی

۴۱.....	علامه حلی
۴۱.....	جلال الدین محمد بلخی معروف به مولوی

۴۵ فصل سوم: مقایسه عقاید کلامی مولوی با علامه حلی

۴۷.....	رویت سعیده
۴۸.....	مقایسه نظر مولوی با عقاید علامه حلی در مورد رویت
۴۹.....	توحید افعالی (نفی مبدا سببیت)
۴۹.....	سبب
۵۴.....	مسبب
۵۴.....	اسباب
۶۱.....	مقایسه عقیده مولوی با علامه حلی در باب سبب و مسبب
۶۳.....	خیر و شر از دیدگاه مولوی و علامه حلی
۶۵.....	اختیار
۷۰.....	جبر
۷۳.....	جباری
۷۴.....	کسب
۷۷.....	جبر و انواع آن از دیدگاه مولوی
۸۰.....	اشاره به اختیار در مثنوی
۸۶.....	مقایسه عقاید مولوی با عقاید کلامی علامه حلی در باب جبر و اختیار

۸۸	قضا و قدر
۸۹	قضا
۹۶	قدر
۱۰۳	تفسیر حدیث جف القلم
۱۰۵	عدل، لطف، صلاح و اصلح
۱۰۶	عدل
۱۰۸	لطف
۱۱۳	شفاعت
۱۱۳	شفاعت
۱۱۵	انبیا
۱۲۲	رسول:
۱۲۵	مقایسه عقاید مولوی با علامه حلی در باب نبوت
۱۲۶	امامت
۱۲۷	ولی
۱۲۸	اولیا
۱۳۱	قطب
۱۳۳	شیر
۱۳۴	نتیجه گیری

مقدمه

مثنوی حاصل یک عمر تلاش برای درک، شناخت و یافتن معارف والای اسلامی است. احاطه گسترده مولانا جلال‌الدین محمد بلخی خراسانی به مبانی عرفان و تصوف اصیل اسلامی و تحقق وی به آداب سلوک معنوی که جای این کتاب نشان از آن دارد، و علاوه بر این آگاهی از سایر علوم عقلی و نقلی، همه و همه در به وجود آوردن مثنوی نقش داشته‌اند.

مثنوی تنها یک کتاب ادبی یا عرفانی نیست، بلکه کتابی است که قرآن را در قالب شعر، تمثیل، برهان و عرفان تفسیر می‌کند. هنر مولانا در آن است که زلال معارف اسلامی را با عطر ادب ایرانی آمیخته و به تشنگان حقایق و سالکان طریق کمال عرضه می‌کند. مثنوی کتابی است که مورد توجه همه اقشار واقع شده است به خصلت‌های بشر و روحیات انسان و مسائل روانی و اجتماعی بشر به ظرافت خاصی نگریسته است. و گهگاه نگاه‌ها و موضع‌های شخصی مولوی نیز در آن دیده می‌شود.

با مطالعه مثنوی مشاهده می‌شود که باورهای کلامی مولوی در بسیاری از موارد با باورهای کلامی اشاعره مطابقت داشته و مغایر با باورهای کلامی شیعه امامیه می‌باشد با دقت در مفاهیمی چون توحید الهی، رویت سعیده، ذات و صفات الهی، قدم و حدوث قرآن، عدل الهی، جبر و اختیار (توحید افعالی)، قضا و قدر و... در مثنوی مشاهده می‌شود که مولوی با صرف نظر از برخی باورها که نشأت گرفته از عرفان اوست پیرو عقاید کلامی اشاعره و اهل سنت و جماعت است.

مطالعه مثنوی همیشه دغدغه‌ی خاطری برای اینجانب به وجود می‌آورد و آن تضادها و تعارض‌هایی بود که میان برخی از مفاهیم مذهبی در مثنوی و اعتقادات مذهبی شیعی وجود داشت. همین دغدغه عاملی شد که به مطالعه‌ی شرح‌ها و نوشته‌هایی درباره‌ی مثنوی بپردازم و شناخت و جمع میان این تفاوت‌ها، انگیزه‌ی انتخاب این موضوع برای نگارنده شد.

بسیاری از صاحب نظران به بررسی و تفسیر کلامی ابیات مثنوی پرداخته‌اند، از جمله شرح مثنوی شریف اثر بدیع الزمان فروزانفر شرح مثنوی شرح نیکلسون بر مثنوی اثر رینولد الین نیکلسون تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی اثر علامه محمد تقی جعفری و شرح مثنوی حلبی همچنین می‌توان به مقالات زیر نیز اشاره کرد. مقاله توحید افعالی در عرفان مولوی و کلام اشعری نوشته مرتضی شجاری، قضا و قدر در مثنوی نوشته ناصر نیکوبخت، چگونگی بازتاب مساله کلامی جبر و اختیار در مثنوی مولوی سبب و مسبب از دیدگاه جبر عارفانه مولوی نوشته محمد فولادی و محمدرضا یوسفی مولوی و حل معمای جبر و اختیار در مکتب عشق نوشته ناصر نیکوبخت. اما

در تمامی این کتاب‌ها و مقاله‌ها بیشتر آرای کلامی مولوی آورده شده و به مقایسه آرای کلامی مستخرج از مثنوی با عقاید بزرگان شیعه اثنی عشری پرداخته نشده است، در این پایان سعی شد که ابتدا اعتقادات کلامی بروز یافته در مثنوی استخراج شود و سپس با اعتقادات شیعی مقایسه شود. روش انجام کار روش کلید واژه ای- مفهومی است به این صورت که در یک موضوع خاص مثلاً قضا و قدر سعی شده است تمامی ابیاتی که در آنها کلمه‌های مربوط به قضا و قدر، به کاررفته است گردآوری شود و علاوه بر این با مطالعه مثنوی، مفاهیمی که به این موضوع مربوط است بررسی گردد. تا اطلاع جامعی از این مفهوم کلامی در مثنوی به دست بیاید.

پس از بررسی عقاید مولوی در یک موضوع خاص به مقایسه آن عقاید با عقاید کلامی علامه حلی که از بزرگان شیعه اثنی عشری است پرداخته شده است. به این علت علامه حلی جهت مقایسه انتخاب شده است که اولاً نزدیک به عصر مولوی است و ثانیاً علامه توانست تا با استدلال و رزی و خردگرایی، منظومه فکر شیعه را انضباط بخشد. او در مواجهه با دو جریان اعتزالی و اشعری، شیوه‌ای خردپذیر را در معرفی مکتب تشیع برگزید.

منظومه فکر شیعی به واسطه متفکرانی برجسته بنا شده است. افرادی که تأمل در دینداری کرده‌اند و فهمی شیعی از مکتب اسلام را عرضه کرده‌اند. شاید پیش از آن‌ها، مکتب فکری شیعه انضباط و نظم کمتری داشت. علامه حلی از آن جمله متفکرانی است که مباحث عقیدتی در فکر شیعه را نظم و نسق بخشیده است. وی در مباحث مختلف اعتقادی وارد شده و صورت منضبطی از اندیشه شیعی را ارائه کرده است.

این کتاب در سه فصل تنظیم شده است:

در فصل اول که مربوط به تعریف‌ها و مفاهیم کلی در مورد فلسفه، کلام، عرفان و شریعت است مهم‌ترین عقاید کلامی سه فرقه بزرگ اشاعره، معتزله و شیعه اثنی عشری به اختصار آورده شده است در فصل دوم توضیحی مختصر در مورد زندگی علامه حلی و مولوی داده شده است فصل سوم نیز مقایسه عقاید کلامی علامه حلی با مولوی در موضوعات توحید افعالی، جبر و اختیار، خیر و شر و قضا و قدر و... را در برمی گیرد و با توجه به اشعار و شواهد مثال‌های مستخرج با روش کلیدواژه ای- مفهومی به مقایسه عقاید کلامی مولوی با علامه حلی پرداخته شده است

لازم به ذکر است که مطالب این کتاب برگرفته از پایان نامه اینجانب در دوره کارشناسی ارشد (با اندکی تغییرات و اصلاحات) می‌باشد

در پایان از اساتید بزرگوار سرکار خانم دکتر شاه حسینی (استاد راهنما) و جناب آقای دکتر شاد آرام (استاد مشاور) به جهت یاری‌ها و راهنمایی‌هایشان سپاسگزاری می‌نمایم

همچنین از خوانندگان ارجمند درخواست دارم که بنده را از تذکر کاستی‌ها و ایرادات این نوشته محروم نفرمایند.

فصل اول

کلیات